

Máig érő múlt

Az „aranyháromszög” településeinek létezésük során több „életük” volt. Történetüket katasztrófák, majd szívós újrakezdések tagolják markáns szakaszokra. Életrészeküket esetenként több évtizedes hiátusok is egyértelműen elkülönítik egymástól s természetesen e fejlődéstörténeti etapok anyagi vagy szellemi hagyatéka eltérő mértékben van jelen napjainkban, eltérő erővel – vagy éppen sehogy – formálják jelenüket.

E korszakok során az első a Kárpát-medencei „magyar” településállomány kiformalódásától a 16. század derekáig tartott. (A honfoglalás előtti századok településtörténetét itt figyelmen kívül hagyjuk, noha a fent említett pusztulás-újrakezdés nyilván ezen évszázadokra is jellemző, gondoljunk a római provincia vagy az avar kor civilizációinak állandó településeket életre hívó tevékenységére, s az akkor kialakult települések későbbi pusztulására.) E korszak településeinek emlékeit a szórványos adóösszeírások, a birtokpercek iratai őrzik ugyan, néhány időtálló anyagból emelt épület (leginkább a középkori templomok) romjai még századokon át fennmaradtak, de mindezek a jelen folyamatokra – állapotokra kimutatható hatást nem gyakorolnak¹. (Noha pl. a budaörsi pincesor 18. századi kiépítésekor a középkori előzményeket is felhasználták.) Ezért e korszakról fennmaradt szórványos adatokból kirajzolódó képpel nem foglalkozunk, noha feltételezhető, hogy az itt fellelhető falvak néhány alapvonása már a középkorban is hasonló volt a jelenkorihoz.

Így az „ország közepén”, a 13. században már gazdasági-politikai központtá váló Buda közelében, a Budától a „Nyugat” felé vezető nemzetközi jelentőségű útvonal (a Mészárosok útja) mentén, jó bortermelő lejtők alján e települések a világra nyitottan éltek. Már akkor profitálhattak egy, az akkori mércével mérve jelentős népességű, élénk forgalmú város közelségéből, amely termelvényeiknek piacot biztosított s a felvevőpiac közelsége intenzív agrárgazdálkodást hívott életre (az itteni falvak bortermeléséről több forrás is tudósít).

Ennek a közel fél évezredes, viszonylag békés periódusnak (a tatárjárást sem feledve) az Oszmán Birodalom nyugat felé irányuló expanziója vetett véget. A déli védvonal feladása után (Nándorfehérvár – Belgrád – eleste 1521-ben), a mohácsi csatavesztés hírére II. Lajos özvegye, Mária királyné, a királyi udvar, s nyomunkban a tehetősebb polgárok többsége elmenekült Budáról; 1526-ban a törökök ugyan csupán két hétre szállták meg Budát, majd zsákmánnyal rakottan távoztak, de Buda sorsa, s vele együtt a környező, vele szoros kapcsolatban álló falvak sorsa is megpecsételődött. A magyar rendek

¹A középkorban a településállomány sűrűbben ülte meg e tájat is, a ma is létező Budaörs, Törökbálint és az 1950-ben Bia és Torbágy községek (első) egyesítésével létrehozott Biatorbágy mellett Csík, Bobald, Horki, Eben nevű falvakat is számon tart a helytörténet.

ugyanis két uralkodót is választottak (Habsburg Ferdinándot és Szapolyai Jánost, az erdélyi vajdát). A két király hívei több alkalommal kölcsönösen ostromolták és foglalták el Budát, s ugyancsak kölcsönösen úzték el a városból a másik félhez húzó polgárokat. 1541-ben a szultán (II. Szulejmán) már egy elnéptelenedő, elszegényedett, kiraboltt várost foglalt el.

A korabeli hadviselés jellege miatt a hadak útjába eső vidékek – esetünkben a Buda környéki falvak – hatalmas pusztítást szenvedtek el; a katonaság a falvak lakóitól szerezte be (rabolta el) az élelmét, lovainak takarmányát, s mindazt, amit szükségesnek, kívánatosnak talált. A (rab)szolgaságot ismerő–alkalmazó török a lakosságot is rabságba hajthatta esetenként. A békés állapotok Buda török kézre kerülése után sem tértek vissza (a német birodalmi hadak már 1542-ben megkísérelték a város visszavételét). Az ún. 15 éves háború (1593–1606) során példátlan méretűvé válik az ország pusztulása.

Különösen sokat szenvedtek a Buda környéki falvak; a nyílt vidéken, hadiutak mentén fekvő települések lakóit elhurcolták-legyilkolták, mások elmenekültek, elbujdostak, az emberkéz építette alkotások elpusztultak. A 15 éves háborúig az elmenekült lakosság még vissza-visszatért elhagyott lakóhelyére; Budaörs bortermeléséről még tudósítottak az 1564-es adóösszeírások, de az 1588-as összeírástól kezdődően már nem találtak adózó portát a faluban. Bia kivételével, ahol a magyar ajkú lakosság elszegényedve-megfogyatkozva, de folyamatosnak tekinthető, a környék a 16. század végére lakatlanná vált, nemcsak Örs, Torbágy és Törökbálint, hanem a soha újjá nem születő Csík, Eben, Horki, Bobald is. (A „török utáni” első, 1698-as megyei összeírás messzi környéken csupán Bián talált lakosokat.) 1686 (Buda visszavétele) után az „aranyháromszög” területén a „semmitől kellett egy új világot teremteni”.

Budaörs, Törökbálint és Biatorbágy második élete

Az élet újraindításához mindenekelőtt munkáskezerekre volt szükség. A magánbirtokosok (feudális földesurak), 1701-től a jezsuita rend s a koronauralom kezében lévő földek mindaddig holt tőkét jelentettek csupán, amíg nem sikerült rájuk telepéseket ültetni. A (szinte) pusztává lett volt hódoltsági területekre mind spontán módon, mind pedig szervezett keretek között fél Európából nagyarányú bevándorlás vette kezdetét.

Vidékünkre az első telepések – helyesebb talán menekültekről beszélni – a 17. század legvégén Szerbiából érkeztek, ahol a török elleni felszabadító háborúhoz kapcsolódóan kitört szerb felkelést a törököknek sikerült elfojtania, s a bosszújuktól tartó lakosság tízezer számra menekült a török alól nemrég felszabadított területre, s többnyire a Duna mentén telepedtek le.

Törökbálinton már 1696-ban 29 rác családot találtak az összeírók, 4 magyar család mellett. E községben a birtokos jezsuita rend szigorú korlátozó

intézkedései ellenére (a szerbek a görög-ortodox egyház hívei voltak) a 19. század derekáig számottevő rác közösség élt (1817-ben a 890 németajkú lakos mellett 330 szerbet irtak össze Törökbálinton). A dualista korszak elején erőteljes magyarosítási törekvések eredményeként – egy német többségű községben! – megszűnt a szerb nyelvű elemi iskolai oktatás s a templomban is a szerb nyelvű misék megszüntetése után magyar nyelven prédikáltak (1869-től). Az 1920-as népszámlálás már csak 1,2%-nyi szerb anyanyelvűt talált a községben. (Törökbálint mellett rácok telepedtek le a környékbeli Budakalászon, Érden, Tétényben, Solymáron, Százhalmon is.)

Az „aranyháromszög” községeinek életét mintegy két és fél évszázadra nem a rác, hanem a németajkú telepések határozták meg; nemcsak a helyben beszélt nyelvet, iskoláztatásukat, egyházi életüket, identitásukat, a munkakultúrát, értékrendjüket, hanem – ha nem is szükségszerűen, de a későbbi korok történelmi eseményeiből következően – származásuk mintegy időzített bombaként egy újabb „sorstragédia” kiváltó okát is magában rejtette.

A Németföldről való betelepedést nem csak a helyi birtokosok érdeke szorgalmazta, és ez nem is csak a bécsi udvar törekvése volt (részben hatalomtechnikai megfontolásból), hanem a Német Birodalomban feltorlódott nagyszámú szegénység is ettől remélte sorsa jobbrafordulását. (A német tartományok egyes tájain az ún. törzsöröklési rendszer dívott, a másod-, harmadszülöttek nem örökölték szüleik földjéből, s a kézműves jellegű ipar sem tudta maradéktalanul felszívni a mezőgazdaságból kiszorulókat.) I. Lipót császár már 1689-ben felhívásában szorgalmazta a német tartományok lakossága egy részének Magyarországra való áttelepedését. A 17. század végén meg is indultak a telepések karavánjai a német tartományokhoz közelebb eső területekre, elsősorban a Dunántúlra. Igaz, az első hullámban érkezők többnyire szervezetlenül indultak útnak, s a szegénység soraiból kerültek ki. Törökbálintra 1700-ban érkezett az első telepes csoport, 39 parasztcsalád a viszonylag közelebb eső Alsó-Ausztriából, Bajorországból. Torbágyra 1712–1713-ban érkeztek német telepések. Budaörs benépesülésének kezdetét 1718-ra teszik a helytörténészek. Biára a kontinuos magyar lakosság mellé viszonylag későn, az 1740-es és 1750-es években érkeztek német telepések.

A megtelepedést követő évtizedekben még meglehetősen nagy volt a fluktuáció (pl. Törökbálintra 1700-ban 39 németajkú család érkezett, de az 1720-as összeírás csupán 19 német családról tud), annak ellenére, hogy a telepések bizonyos kedvezményeket élveztek a feudális szolgáltatások terén (többnyire 6 éves adómentességet kaptak). Ám a korábbi telepésekre „vadászó” Alföld sokukat továbbállásra csábította, bizonytalanok voltak a birtokviszonyok, a Rákóczi-felkelés (1703–1711) ismét instabil közállapotokat teremtett. Buda várát a császáriaknak a felkelés éveitől kezdve sikertelenül tartaniuk, de a környéket előszeretettel prédálták a portyázó kurucok. A járványok – mindenekelőtt az 1739-ben fellépő pestis – szintén súlyos

emberáldozatokat követeltek. Ám az eltávozók-elháltak helyére új telepések érkeztek. Például Budaörsre a nagy pestisjárvány után 50 család költözött be, Biára a megfogyatkozott magyarok mellé 1745 és 1757 között telepítettek németajkú telepéseket. Ekkor már a megszigorított bevándorlási követelmények nyomán tehetősebb, kellő felszereltséggel rendelkező családok érkeztek. (Az 1728-as összeírás még arról tudósít Budaörs esetében, hogy „... az újonnan létesített községben a sváb nemzet legszegényebbjai élnek, akik koldulással és kézi munkával szerzik meg kenyerüket”. A vármegyei adóösszeírás mindössze három családnál talált adózásra érdemes szőlőskertet.)

A kezdeti nehézségek után a 18. század derekától azonban már egyenletes a falvak szaporodása, népességszám-emelkedése, noha a faluhatárok szűkösek (ezen a pusztán maradt falvak határainak bérbevétele nem változtatott számottevően), csak közepesen termékenyek, a földesurak saját kezelésű uradalmi is korlátozták a jobbágytelkek terjeszkedését. Viszont nem csekély vonzerőt jelentett a jó forgalmi fekvés, mindenekelőtt Pest-Buda közelsége; már az 1728-as összeírás is említette, hogy „... fölös termékeiket Buda város piacán...” értékesíthetik. A budai polgárok közeli – sas-, nap-, gellért-hegyi stb. – szőlői pedig feltehetően munkaalkalmakat kínáltak a budaörsi, törökbálinti napszámosoknak.

Ezek az *ellentétes hatások*, a kedvező fekvés, Pest-Buda közelsége, piaca s a viszonylag szűkös helyi agráradottságok alakították ezután e falvak gazdaságát-gazdálkodását, életstratégiáit, a lakosság értékrendjét, törekvéseit. A második világháborúig tartó korszakot – amelyet a 19. századvégi változások két szakaszra tagolnak – az agráreltartó képesség növelésének kényszere, a piac közelsége okán belterjesedő, városellátó jellegűvé váló agrártermelés, az ehhez szükséges – „magukkal hozott” – magas színvonalú munkakultúra, s az innovációs készség kialakulása, a helyi erőforrások mind szélesebb körű kiaknázása, a Pest-Budához fűződő kapcsolatok erősödése, sokoldalúvá válása, az agglomerálódás megjelenése s ennek nyomán az agrárjelleg fokozatos ellentéte jellemzi.

Az eltartóképesség növelésére tett erőfeszítések közül a legfigyelemreméltóbb a *szőlőtermelés* térhódítása. Mindhárom (akkor négy!) község szőlő-, illetve bortermelése régi múltra tekintett vissza. A török kiűzése után a Budai-hegység déli lejtőire telepített szőlőskerteket felújították, újratelepítették; e hegylábbon a filoxéra-vész megjelenéséig (az 1880-as évek) mintegy 30 ezer kh-ra növekedett a szőlők kiterjedése; a Gellért-hegytől a torbágyi Katalin-, a biai Szarvas-, Kutya-, Űrge-hegyig szinte összefüggő szőlőültetvények húzódtak. E jó vörösbort termő borvidék részét képezték az „aranyháromszög” falvainak növekvő kiterjedésű szőlőskertjei is. Míg a 18. század elejének egyik összeírása csak három családnál jegyzett fel bortermést, addig 1766-ban már 137 budaörsi család adózott bortermése után; többségük esetében a termés mennyisége már valószínűsíti az árutermelést (1. táblázat).

1. táblázat. A budaörsi bortermelők megoszlása a termelt bor mennyisége alapján

A termés mennyisége, akó*	A termelők	
	száma, fő	aránya, %
1–15	18	13,1
16–30	54	39,4
31–50	43	31,4
51–100	19	13,9
101 és több	3	2,2
Összesen	137	100,0

*1 (pozsonyi) akó = 53,4 liter

Az említett innovációs készség megnyilvánulása, hogy a 19. században a borszőlő termelése mellett elterjedt az étkezési szőlő termelése, majd kidolgozták a csemegeszőlő hosszan tartó (a tél elején értékesítésre kerülő) eltartásának módszerét (szellős, fagymentes pajtákban zsinegre függesztve tartották a szőlőfürtöket), ezzel növelve a szőlőtermelésből származó bevételt. A 19. század második felétől a tejtermelő szarvasmarha-tartás is a jövedelmező ágazatok közé került („milimárik”; a 19.–20. század fordulóján Törökbálintból 60–70 milimári indult nap mint nap friss tejtermékkel Budára).

E gazdasági bázison a lélekszám gyorsan emelkedett, a 18. század végére az „aranyháromszög” falvaiban már egyenként ezernél többen éltek (2. táblázat). A 18. század közepére konszolidálódott állapotok utáni másfél évszázad a „csendes gyarapodás” kora, a kialakult településformáló folyamatok alapvetően nem változtak. A falvak rendelkezésére álló megművelhető földterület továbbra is szűkös; ezen csak részben enyhít a Csiki-pusztá bérbevétele a budaörsiek által, s a 19. század elején az uradalmak saját kezelésű földjei egy részének telkesítése, a családi gazdálkodás keretei közé kerülése. A lakosság őrzi német (sváb) identitását, noha a korabeli feljegyzések szerint egyre többen beszéltek magyarul is. A rác eredetű lakosság elnémetesedik-magyarosodik.

2. táblázat. A lakosságszám változása a 18. század eleje és 1869 között

Budaörs		Törökbálint	
Év	Lakos*	Év	Lakos*
1728	270	1715	75
1744	405	1718	280
1764	920	1747	629
1780	1354	1750	776
1784	1417	1817	1120
1821	2220	1844	1580
1850	2398	1850	..
1869	3449	1869	1980

*Esetenként a családszám-adatokból 5-szörös szorzóval számítva 1869-ben Bián és Torbágyon: 2974 lakos. .. = nincs adat.

A 19. század utolsó negyedében több tényező hatására új fejlődési szakasz körvonalazódott a falvak életében. Egyre sokrétűbb és intenzívebb *kapcsolatba* kerültek az ekkor már milliós nagyvárossá fejlődött *Budapesttel*, amely körül kezdetét vette az agglomerálódás, egy elővárosi–kertvárosi gyűrű kialakulására. Ez a folyamat a pesti oldalon a gyorsabb, ahol egyes nagybirtokok parcellázott részein, települési előzmények nélkül már az első világháború előtti évekre több tízezres, számottevő iparral rendelkező elővárosok nőttek ki a földből. (1910: Újpest 55 918 lakos, Kispest 30 212 lakos, Pesterzsébet 30 970 lakos). A budai oldalon hasonló méretű parcellázások nem történtek, a sokkal zártabb helyi közösségekkel rendelkező, eredendően agrárfalvak átalakulása lassúbb ütemű, s elsősorban e falvak saját erőforrásaira támaszkodott.

Az újonnan jelentkező településfejlesztő tényezők közé tartozott a *vasút* megjelenése a Budapest és Komárom közötti vasútvonal 1884-es megnyitásával. Első pillanatra meglehetősen késői időpontnak tűnik 1884 a magyarországi vasútépítések történetében, különösen, ha a mai állapotokból indulunk ki, amikor ez a vonal a magyarországi hálózat egyik legfrekvenciáltabb szakasza, a Bécs, illetve Bécsen keresztül Ausztria és Nyugat-Európa felé irányuló forgalom hordozója. A Trianon előtti Magyarországon azonban a Budapest–Bécs közötti kapcsolat fő ütőere a Duna bal partján húzódó, Pozsonyt érintő vonal volt. A vasút, ha későn is, de bekapcsolta e községeket – átszállás-átrakodás nélkül – a magyarországi, sőt a nemzetközi áru- és személyforgalomba.

A budai oldal falvaiba nem települt olyan volumenű *ipar*, mint a pesti oldal községeibe (pl. Csepelre, Újpestre vagy Kispestre). Az „aranyháromszög” négy községében sem 1900-ban, sem az 1910-es népszámlálás idején nem működött 20 alkalmazottnál többet foglalkoztató vállalat, miközben például Újpesten 1910-ben már 41 vállalatnál dolgoztak 20 főnél többen, összesen több mint kétezren. Újpesten, Csepelen, Kispesten, Rákospalotán 1000 alkalmazottnál is többet foglalkoztató üzemek is működtek. Községeinkben csak helyi vállalkozásokkal próbálkoztak, ezek kisüzemek kialakulásához vezettek. Közülük a legjelentősebb az 1912-ben 45 államba 2312 vagonnyi keserűvizet exportáló Saxlechner-féle palackozó üzem volt. (A budaörsi keserűvizek értékesítésére 1854-től történtek kísérletek.) A dualizmuskori budapesti építkezések nyersanyagszükséglete éltette a biatorbágyi kőbányákat, a törökbálinti téglagyártást, a kisipari keretek között folyó budaörsi piktortégla-gyártást.

Jelentékenyebb ipar hiányában az általunk vizsgált falvak munkaerő-feleslege lakóhelyén kívül keresett és talált munkát, mégpedig Dél-Budán, a Lágymányoson, Kelenföldön, illetve az ekkor Budapest elővárosaként egzisztáló Budafokon. Az *ingázás* kibontakozását csak lassította, de nem tette lehetetlenné az elővárosi közlekedés kiépítetlensége: az ingázók többsége gyalogosan járt a közeli dél-budai üzemekbe dolgozni, természetesen elsősorban Budaörsről és Törökbálintról.

Márpedig munkaalkalmakra e falvak lakóinak égető szüksége volt, mert az agrárgazdaságukat súlyos csapás érte a 19. század végén: a filoxérazás az 1880-as években a községek szőlőit sem kímélte, azokat csaknem teljesen kipusztította, hasonlóan a Buda környéki borvidék szőlőéhez. A szőlők kipusztulását azonban az innovatív lakosság csakhamar a javára fordította: részben a jövedelmezőbb csemege-szőlő-fajtákkal telepítette újra a szőlőskerteket, másrészt virágzó gyümölcs- (elsősorban őszibarack-) kultúrát teremtett. 1920-ban már egyedül Budaörsön 150 ezer (!) őszibarack fát irtak össze, de Bia, Torbágy és Törökbálint is áttért az őszibarack termelésre. Budaörsön hűtőház épült, s a két világháború között a helyben kiépült repülőtérről már repülőgéppel is szállították az exportálandó gyümölcsöt.

A fővároshoz fűződő kapcsolatok, mindenekelőtt az ingázás szempontjából volt kiemelt jelentősége az elővárosi közlekedés – viszonylag késői – kiépítésének. 1899-ben indultak az első HÉV szerelvények a Gellért térről Budafokra s csak 1914. május elsejétől üzemelt a Budafok–Budaörs–Törökbálint közötti szakasz (a fővárosi végállomás átkerült a Körtérre). Mindenesetre már a Budafokig közlekedő járatok is elősegítették a budaörsiek és törökbálintiak Kelenföldre, Lágymányosra történő munkába járását. Ugyancsak a fővárossal kialakuló kapcsolatokat erősítette a szuburbanizáció (?) korai jelentkezése: Budaörsön és Törökbálinton a budapestiek üdülőtelleket vásároltak, 1900 táján már egy sor villa épült e községben, ezek egy részébe ki is költöztek tulajdonosaik, noha továbbra is a fővárosban keresték kenyerüket. (Törökbálint emblematikus személyisége volt az itt letelepedett csempegyáros Walla.)

Ezek a folyamatok tükröződnek a települések statisztikai adataiban. A lélekszám alakulása tükrözi a földrajzi helyzetükben (a Budapesthez fűződő kapcsolataikban) mutatkozó különbséget: 1870 és 1941 között a népességnövekedés szempontjából kialakított sorrendet Budaörs vezeti, őt követi Törökbálint és Biatorbágy (3. táblázat).

3. táblázat. A községek lélekszámának alakulása, 1870–1941

Év	Budaörs		Törökbálint		Biatorbágy	
	Lélekszám, fő	Az előző adat %-ában	Lélekszám, fő	Az előző adat %-ában	Lélekszám, fő	Az előző adat %-ában
1870	3449	–	1980	–	2974	–
1880	4376	126,9	2204	111,3	3296	110,8
1890	5281	120,7	2518	114,2	3885	117,9
1900	6104	115,6	2917	115,8	3940	101,4
1910	7395	121,2	3676	126,0	4620	117,3
1920	7957	107,6	3837	104,4	4847	104,9
1930	9006	113,2	4607	120,1	5587	115,3
1941	9814	109,0	5295	114,9	6049	108,3
1870–1941	–	284,5	–	267,4	–	203,4

Budaörs ez alatt a 70 év alatt közel megháromszorozta lakosságát, Biatorbágy is megkétszerezte. Az ország (a mai országterület) községi jogállású településeihez képest a népességyarapodás kiemelkedő: a községek népessége ez alatt a 70 év alatt 41,6%-kal emelkedett az országban, szemben az „aranyháromszög” 151,8%-os népességyarapodásával (az összehasonlítást azonban befolyásolja, hogy a települések jogállása az idők során változott). Ám még a Pest megyei (községi) népességyarapodáshoz mérten is számottevő községeink népességszámának emelkedése. Ugyanakkor néhány, a „pesti oldalon” agglomerálódó település népességének gyarapodása az „aranyháromszög” községeihez képest is kiemelkedő. (Pl. Kispest 1870-ben még nem is létezett, 1880-ban 1820 lakost számlált, a második világháború előtti évekre kerekén 70 ezres településsé nőtt; az 1870-ben 1329 lakosú Csepel is jóval meghaladta a 20 ezres lakosságot; ami közel hússzoros növekedés, de még pl. Rákócscsabán is megháromszorozódott a lakosság száma.)

Községeink esetében a népességnövekedés viszonylag egyenletes – természetes, hogy az első világháborút magában foglaló dekádban csekély volt a gyarapodás – mutatván, hogy nem drasztikus – külső! – tényezők, mint a pesti oldal településeibe való mamutüzemek telepítése, növelték a lakosság számát, hanem egyenként kisebb jelentőségű, de folyamatosan ható történések (az elővárosi közlekedés hiányosságaitól befolyásolva az ingázók számának emelkedése, a városellátó agrárgazdálkodás, a szerényebb méretű, de már jelentkező, a fővárosból történő kitelepedés stb.).

A lélekszám-adatok alakulásánál érzékenyebben tükrözik a községekben zajló gazdasági-társadalmi változásokat, az agglomerálódás előrehaladását a *foglalkozási szerkezet* adatai (4. táblázat). 1900-ban – némi meglepetésre – Törökbálint foglalkozási adatai mutatták az agrárszerepkörből való kilépés már érzékelhető voltát; a 48%-os agrárkeresői arány mellett figyelmet érdemel az ipari keresők egyharmados aránya, különösen a Budaörssel való összevetésben, ahol a keresők kerekén kétharmada továbbra is agrárfoglalkozású, az ipari keresők aránya pedig felét sem teszi ki a törökbálinti értéknek. Az, hogy Budaörs valamivel kedvezőbb földrajzi (forgalmi) adottságai ellenére elmaradt Törökbálint mögött az „urbanizálódásban”, a budaörsi intenzív mezőgazdaság munkaerő-szükségletével és kedvező jövedelmezőségével függhet össze, így arányait tekintve kevesebben kényszerültek lakóhelyükön kívül munkát vállalni. Torbágy és Bia ekkor még egyértelműen agrártelepülések 78%-os, illetve 83%-os agrárkeresői aránnyal. A főváros legfeljebb, mint agrártermékeik piaca gyakorolt számottevőbb hatást e falvakra. A házciselédek arányát azért közöljük, mert a polgári lét szinte elengedhetetlen „kelléke” volt a cselédtartás, így településen belüli arányuk utal a polgári életforma elterjedtségére.

A házciselédek aránya falvainkban Bia kivételével feltűnően alacsony (pl. a polgárosultabb Budafokon vagy Nagytétényben arányuk ötszöröse a budaörsi érté-

4. táblázat. A foglalkozási szerkezet alakulása az aranyháromszög községeiben, 1900–1941

Település	1900					1910					1930					1941			
	Összes kereső, fő	agrár	ipari	házi cseléd	%	Összes kereső, fő	agrár	ipari	házi cseléd	%	Összes kereső, fő	agrár	ipari	házi cseléd	%	Összes kereső, fő	agrár	ipari	házi cseléd
Törökbálint	1127	48,0	33,0	3,0	1 457	33,9	43,9	3,4	2 021	26,3	44,8	2,5	2 389	22,8	50,6	..	..	..	..
Budaörs	3249	65,8	14,9	1,3	3 121	56,9	30,3	0,8	4 151	42,9	39,1	1,1	4 524	39,8	40,9	..	..	..	..
Bia	1494	77,8	9,0	4,3	1 252	61,0	17,8	4,7	1 475	41,5	31,0	3,1	1 662	42,5	29,1	..	..	..	..
Torbágy	1227	83,0	7,0	2,2	813	49,8	31,5	2,1	975	32,3	44,8	2,5	1 136	30,4	41,5	..	..	..	..
Járás*	17 863	53,6	20,5	3,8	21 039	39,7	33,7	3,4	10 638***	48,0	5,9	2,3	..	..	..	..	..	..	..
Megye**	334 803	63,5	16,7	4,6	407 761	52,8	25,2	4,3	615 783	42,4	32,1	3,1	..	..	..	..	..	..	..
Budafo	2922	15,8	36,0	6,5	4 608	4,7	50,9	5,2	9 264	2,2	58,5	3,3	..	..	..	..	..	..	..
Nagyf	998	22,1	29,1	6,3	1 614	19,1	45,2	5,3	3 235	10,4	58,8	3,1	..	..	..	..	..	..	..
Békásm	754	53,1	25,3	3,7	1 431	32,9	42,9	5,7	3 858	9,3	58,8	3,1	..	..	..	..	..	..	..
Pesthid	788	56,0	11,8	2,8	850	40,0	48,1	2,8	2 718	15,2	44,8	3,1	..	..	..	..	..	..	..
Pilisvör	1284	62,8	18,8	3,2	2 153	38,9	30,9	3,1	2 977	20,4	58,9	3,2	..	..	..	..	..	..	..

*1900-ban és 1910-ben a Biai járásba tartozott mind a négy község; 1930-ban Budaörs és Törökbálint átkerült a Központi járásba. **Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. ***A Biai járás adatai; a Központi járásban 8,7% az agrárkeresők, 57,0% az ipari keresők és 2,8% a házi cselédek aránya. : = nincs adat

keknek), jelezvén, hogy a tehetősnek tartott budaörsiek még nem szakítottak a paraszti életformával. Bia magasabb értékét a járási székhely hivatalai-ban dolgozók cseléd tartása indokolja. Az összehasonlításként közölt Buda környéki községek agglomerációs folyamatai is egyelőre kezdetlegesek, még a második világháború után a fővároshoz csatolt Békásmegyéré vagy Pesthidegkúté is. Budafo, s csekélyebb mértékben Nagytétény azonban már a foglalkozási szerkezet alapján is Budapest elővárosának, vagy a fővárosi agglomeráció részének tekinthető, keresők egyhatedet-egyötödét foglalkoztatta az agrárágazat.

A számadatok a következő dekádban az „urbánus” jelleg további, fokozatos erősödését jelzik; különösen gyors volt ez a folyamat a századfordulón még egyértelműen agrárjellegű Bián és Torbágyon; utóbbi faluban az agrárkeresők 33 százalékpontos visszaesése figyelemre méltó. Ekkor Törökbálint már vegyes funkciójú település, foglalkozási szerkezetében az ipari keresők

kerültek az első helyre. Budaörs továbbra is „fontolva” haladt, az agrárkeresők aránycsökkenése mindössze 9 százalékpontnyi. Feltűnő – Törökbálint kivételével – a keresők abszolút számának a csökkenése. A közeli Budafok az első világháború előtti évekre egyértelműen városias funkciójú településsé vált.

A világháború, az azt követő gazdasági pangás, majd az 1929–1932-es gazdasági világválság ellenére – igaz, a világválság hatására az ipari termelés csökkenése Magyarországon csak 1929 végétől figyelhető meg – a keresők száma 1910 és 1930 között községeinkben számottevően nőtt (Törökbálinton 40, Budaörsön 33%-kal), s az agglomerációs tendenciák erősödését sem vetették vissza a világháború s a gazdasági válság traumái. Bián közel 20 százalékponttal csökkent az agrárkeresők aránya, Törökbálint ipari és egyéb funkciójú településsé vált, s Budaörsön is egyensúlyba került a két nagy ágazat, a mezőgazdaság és az ipar keresőinek száma. Budafok és Nagytétény Budapestbe való integrálódását a foglalkozási adatok is tükrözik. A második világháború befejeződéséig terjedő időszak utolsó népszámlálását 1941-ben tartották; az „aranyháromszög” települései tovább növekedtek, de a növekedés üteme csökkent (4. táblázat), s a foglalkozási átrétegződés folyamata is lelassult, a települések lassan kitöltötték azokat a kereteket, amelyeket az adott korszak biztosított számukra.

A két világháború között már a közigazgatás berkeiben, a földrajz- és a statisztikatudomány művelőiben is felmerült az agglomerációs folyamatok közigazgatási elismerésének (vagyis Nagy-Budapest közigazgatási kialakításának) gondolata, illetve szükségessége. A Központi Statisztikai Hivatal az 1930-as népszámlálás adatainak közzétételéhez kapcsolódva határozta meg az elképzelhető Nagy-Budapesthez tartozó települések körét, s ily bontásban is közölte a népszámlálás eredményeit. A dél-budai szektorban a KSH a kialakítandó Nagy-Budapesthez sorolta Albertfalvát, Budafokot, Budát és Nagytétényt. Az 1937. évi VI. tv. már Nagy-Budapest (közigazgatási) létrehozásáról rendelkezett, a törvény végrehajtását azonban a második világháború kitörése megakadályozta. 1939-ben Budaörsön még megtartották helyi szereplőkkel az oberammergaui mintára rendezett passiójátékokat. Nem sejtették a helybéliek, hogy néhány év múlva szinte mindegyikük számára a valóságban is keserves kálvária kezdődik.

Mint a fönix...

1944-ben a bizonyossá váló hatalomváltás, a szovjet hadsereg várható bevonulása nem sok jót ígért a magyarországi németek (a *svábok*) számára. Sokan még a szovjet megszállás előtt, hátrahagyva felmenőik két és negyed százados munkájának gyümölcseit, a front közeledtére Nyugatra menekültek. Számukról pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre. (E kötet településmorfológiai tárgyú fejezetének szerzői hozzávetőleg 3800 budaörsi lakos elmeneküléséről tudnak,

5. táblázat. A kitelepítések főbb adatai

Település	Lakosság, 1941			Kitelepítettek száma, fő	az összes lakos % -ában	Lakosság, 1949	Lakosság, % változás, % 1949/1941		
	összesen,* fő	ebből német anyanyelvű	az összes lakos % -ában					a német lakosok	
								az összes lakos	% -ában
Budaörs	9 814	8 448	86,1	8 359	85,2	7 639	77,8		
Törökbálint	5 176	2 796	54,0	2 143	41,4	4 497	86,9		
Bia	3 820	390	10,2	226	5,9	3 894	101,9		
Torbágy	2 582	1 805	69,9	1 222	47,3	2 290	88,7		
Összesen	21 392	13 439	62,8	11 950	55,9	18 320	85,6		

* A lakosság adatai a kétféle számbavételből (állandó népesség, illetve lakónépesség) adódóan eltérhetnek egymástól.
 Forrás: Czibulka Z.–Heim E.–Lakatos M. (szerk.) 2004.

ezek egy része azonban el sem hagyta az országot, s a front elvonulásával visszatért lakóhelyére, Budaörsre kb. 800–1000 lakos. A másik három község erre vonatkozó adatairól nem tudunk.) Ez azonban a kálváriajárásuknak csak az első stációja volt. A Szövetségi Ellenőrző Bizottság 1945. novemberi határozata a kollektív bűnösség elve alapján a magyarországi németység kitelepítését (is) elrendelte. Magyarországon is erős németellenes hangulat uralkodott a háború után, amit a baloldali pártok, de a Kiszgazdapárt is szított, utóbbi a kitelepítendő anyagi javaival (földbirtok, ingatlanok) támogatóit kívánta kielégíteni.

A lakóhelyén maradt németajkú lakosság zaklatása (razziák, internálás, svábellenes sajtókampányok stb.), ily módon már 1945 nyarán megkezdődött, majd 1946 januárjában éppen Budaörsről indult az első, bevagonírozott sváb lakosságot szállító szerelvény Németországba. A „bevagonírozást” rendőri (ÁVH-s) segédlettel hajtották végre, a kitelepítettek csak némi kézi poggyászt vihettek magukkal, ingó és ingatlan vagyontuk minden ellenszolgáltatás nélkül kellett hátrahagyniuk. A kitelepítések méreteiről, arányairól pontos adatokkal nem rendelkezünk (az erre vonatkozóan közölt KSH adatok megbízhatóságát is megkérdőjelezték a közelmúltban végzett helytörténeti kutatások). Egyes becslések szerint Budaörsről a KSH adataival szemben csak mintegy 6000 főt telepítettek ki.

Ha az 5. táblázat adataiból indulunk ki (fenntartásaink mellett), akkor a négy község lakosságának 56%-át, a

bennük élő németajkúak 89%-át telepítették ki. Különösen súlyosan érintette a kitelepítés Budaörsöt; a községet szinte minden németajkú lakosának el kellett hagynia (a kitelepítettek aránya kerekén 99% volt). (Említett kétségeinket alátámasztja, hogy az 1980-as népszámláláshoz kapcsolódva a KSH és a helyi önkormányzatok – a tanácsok – együttesen végzett becslése Budaörsön közel 300 család, 1200-nál több személy „német” eredetét állapította meg. A kitelepítések Biát – ahol 1941-ben csak a lakosság egytizede vallotta magát német anyanyelvűnek – kevésbé érintették, a községet csupán a lakosság 6%-a kényszerült elhagyni.

A kitelepítések, ha nem vesszük figyelembe az emberi tragédiákat – amitől viszont eltekintünk nem szabad – drasztikus cenzúrát jelentettek e települések életében, Biát kivéve. Ha elfogadjuk a településtudományok azon vélekedését, hogy egy „...település egy-egy embercsoportnak (többnyire gazdasági, rokoni, szomszédsági kapcsolatokkal egybenőtt helyi társadalomnak), lakó- és munkahelyeiknek, a mindennapi élet során igénybevett ...intézményeknek-szolgáltatásoknak s a mindezen funkcióknak műszaki keretet nyújtó létesítményeknek az összessége”, akkor tulajdonképpen az 1946 előtti Budaörs megszűnt létezni (eltűnően a helyi társadalom), de Törökbálint és Torbágy is merőben új viszonyok közé került.

Fokozta ezt a hatást a kitelepítettek helyére érkezők meglehetősen vegyes összetétele is. Az első betelepülők az új hatalom kedvezményezettjei voltak: a spanyol polgárháború egykori résztvevői, magukat partizánoknak valló, majd felvidéki, erdélyi, vajdasági menekültek, a földosztás során az Alföldön földhöz nem jutó, de „juttatott” földekre jogosult gazdasági cselédek, napszámosok. A kitelepítettek helyére sokfelől, sokféle inspirációval, céllal érkezők – sokan csak a könnyen jött javak felélésére törekedtek – gyakran gazdálkodási ismeretekkel sem rendelkeztek. Megszűnt a lakosságnak a „települési identitása”; a gazdálkodási ismeretek hiányában néhány év alatt a szőlő- és gyümölcsültetvények tönkrementek, a szántók parlagon álltak, a kis helyi vállalkozások eltűntek, a kitelepítettek portái, lakóházai gondozatlanul maradtak. A helyi gazdaság el- és megtartó képességének csökkenése-gyengülése, a helyi közösséghez tartozás tudatának megszűnése nyomán az összeverődött lakosság egyre inkább Budapest hatása alá került, a fővárosban találta meg a helyben hiányzó munkaalkalmakat, a boldogulását. Az „aranyháromszög” községeinek integritása megszűnt, kitárukoztak Budapestnek. Ezek a változások összetalálkoztak a Budapest környéki településfejlődés új feltételeivel, igényeivel.

A második világháborút követően, a kommunista hatalomátvétel után (1948: „a fordulat éve”) felszámolták Magyarországon a polgári társadalmi-gazdasági berendezkedést, a magántulajdont, a magánvállalkozásokat, a piaci viszonyokat, az önkormányzatiságot, a civil szerveződések (amelyek községeink esetében oly jelentős szerepet játszottak a települések életében, a helyi társadalom szerveződésében). Budapest s agglomerációjának (benne az „aranyháromszög” községeinek) formálódása merőben új feltételek között zajlott.

Nem érintette közvetlenül községeinket, de befolyásolta életüket, hogy 1950. január elsején 23 Pest környéki település és Budapest közigazgatási egyesítésével létrehozták *Nagy-Budapestet*. Az egyesítés során figyelembe vették a korábbi elképzeléseket (lásd előbb), így a dél-budai szektorban a két Tétény, Budafok és Albertfalva vált a főváros részévé. Budaörs és Törökbálint ezzel közvetlenül határossá vált Budapesttel, így az agglomeráció azon frontvonalába került, amely elsőként fogadta a fővárosból kiszorult vagy kiszorított funkciókat, illetve lakosságot (a Budapestre való betelepedés adminisztratív tilalma az 1970-es, 1980-as években, iparkitelepítési akciók, a főváros fogadóképességének – lakossági, ipari – telítődése stb.).

Budapest az ország erőltetett gazdaságfejlesztésének bázisa lett, a meglévő ipari-infrastrukturális kapacitásokat kihasználva lehetőség nyílt a termelés gyors (extenzív) felfuttatására (pl. több műszak szervezése az üzemekben), legalábbis az 1950-es, 1960-as években. A „szocialista korszak” korai éveiben Nagy-Budapest ipara adta az ország ipari termelésének 60%-át (ez a részarány majd az 1960-as években kezdett csökkenni). Addig azonban ugrásszerűen emelkedett a munkáslétszám: csakhamar több mint 600 ezren dolgoztak a főváros iparában, miközben más ágazatokban (közlekedés, igazgatás) is gyorsan növekedett a munkaerőigény, s ennek hatására növekedett Budapest lélekszáma is, 1949 és 1960 között 220 ezer fővel. Ez a népességnövekedés, illetve a nők tömeges munkába állítása sem fedezte azonban a főváros rohamosan növekvő munkaerő-igényét; Budapest „új” közigazgatási határain kívül is felgyorsult az agglomerálódás.

E folyamatot támogatta, hogy a feszített ütemű gazdaságfejlesztés körülményei között a lakásépítés, az infrastruktúra-fejlesztés Budapesten (is) messze elmaradt az igények mögött. Az 1945-öt követő évtizedben évente átlagosan mindössze alig 3 ezer lakás épült a fővárosban. Így a budapesti munkahelyek felé igyekvőknek nem is volt más választásuk, mint a főváros határain kívül letelepedni s ingázóvá válni.

A háború utáni agglomerációs folyamatokat a következők jellemezték:

– A második világháború előtt az agglomerálódás kezdetét *nem* az ingázás tömegessé válása jelentette, hanem a fővárosi piac hatására a kézműiparosok, kisvállalkozók letelepedése a Budapest környéki településeken, a városellátó gazdálkodás térhódítása, az üdülési- szabadidős kapcsolatok felerősödése stb. Így az agglomerációs övezet településeit nem is az egyoldalú lakófunkció jellemezte. Igaz ez az „aranyháromszög” településeire is (lásd a 4. táblázatot).

– Az 1950-es és 1960-as évek agglomerálódása viszont mindenekelőtt a helyben lakó *agrárkeresők foglalkozás-váltását* és *ingázóvá válását*, a Budapest munkahelyei felé igyekvők betelepődését, következképp gyors *népességnövekedést*, végső soron *egyoldalú lakóövezetté válást* jelentett. Az 1960-as évekre kialakult a főváros mintegy 200 ezres beingázó-igénye,

6. táblázat. Az ingázás főbb adatai az aranyháromszög településeiben, 1960, 1980

Település	1960						1980							
	Összes kereső		Lakóhelyén kívül dolgozók		ebből Budapesten dolgozók		Összes kereső		Lakóhelyén kívül dolgozók		ebből Budapesten dolgozók		Más településből bejáró, fő	
	száma, fő	aránya, %	száma, fő	aránya, %	száma, fő	aránya, %	száma, fő	aránya, %	száma, fő	aránya, %	száma, fő	aránya, %	száma, fő	aránya, %
Budaörs	6 838	60,6	4 013	58,7	96,8	96,8	9 592	6 206	64,7	5 067	52,8	81,6	5 471	
Törökbálint	3 955	42,1	1 528	38,6	91,8	91,8	5 215	3 552	68,1	2 830	54,3	79,7	1 996	
Biatorbágy	4 025	55,1	1 887	48,9	85,2	85,2	4 300	2 880	67,2	2 135	49,7	73,9	384	
Bia	2 572	51,5	1 117	43,4	84,4	84,4	-	-	-	-	-	-	-	
Torbágy	1 543	61,6	770	53,0	86,0	86,0	-	-	-	-	-	-	-	
Összesen	14 818	54,2	7 528	50,8	93,8	93,8	19 107	12 648	66,2	10 032	52,5	79,3	7 851	

ehhez járult az agglomerációs övezet egyenként nem nagy volumenű, összességében azonban nem elhanyagolható munkaerővonzása. (Igaz, az agglomeráció nagyobb ipari központjait – Dunakeszi, Szigetszentmiklós, Diósd, Százhalombatta stb. – az „aranyháromszög” településeiből nehéz volt elérni.)

1960-ra a keresők többsége (54,2%-a) az „aranyháromszög” területéről is lakóhelyén kívül talált kereső foglalkozást; Budaörsnek vezető funkciójává vált a lakófunkció-ingázás, 60%-nyi kiingázó aránnyal (6. táblázat). Feltűnő, hogy a korábban kisse „távolságtartóbb” Bia és Torbágy is a lakótelepüléssé válás küszöbére érkezett. Az ingázás célpontjait igen csekély kivétellel a budapesti üzemek és egyéb munkahelyek jelentették; Budaörs kiingázóinak kerekén 97%-a Budapestre járt dolgozni. 1980 körül érte el az ingázók aránya a csúcspontot; a keresők kétharmada kedvezőbb munkaalkalmat talált lakótelepülése határain túl, mint azon belül. A 6. táblázat adatai azonban a két adatsor között eltelt 20 év alatt történt jelentős változásról is tudósítanak: egyrészt csökkent Budapest egyeduralgó szerepe a kistérség munkaerő-vonzásában (kb. 15 százalékponttal csökkent Budapest részesedése az összes ingázásból). Ez arra utal, hogy más munkaerő-vonzásközpontok is kialakultak a környéken, mégpedig a kistérségen belül, de a saját településhatáraikon kívül: a három település között számottevő keresztingázás alakult ki, a kistérség belső kapcsolatrendszere is erősödött.

Másrészt még figyelemreméltóbbak a 6. táblázat utolsó oszlopainak adatai: nagyarányúvá vált az e településekbe történő beingázás; Budaörs esetében a 6206 fő kiingázásával szemben 5471 Budaörsön

dolgozó más településen lakott; a ki- és beingázás mérlege majdnem kiegyenlítette egymást (e városban a beingázók aránya a kiingázókhoz képest 88%-ot tett ki). Törökbálint esetében ez az arány 56% volt, csupán Biatorbágyon csekély még a beingázók száma és a kiingázókhoz mért aránya (13%).

Ezen adatokból több következtetés vonható le: egyrészt a munkaerőpiac alakulásában nem csupán a rendelkezésre álló munkahelyek száma játszik szerepet, hanem a munkahelyek jellege (szellemi vagy fizikai, ipari vagy szolgáltató, női vagy férfi stb.), a szükséges szakképesítés vagy szaktudás, a munkabérek stb. Ellenkező esetben a Budaörsre beingázók helyét a helyben lakók is betöltötték volna, így alig lett volna szükség kiingázásra. Másrészt ezek az adatok azt bizonyítják, hogy az „aranyháromszög” területén már mesze előrehaladt az a folyamat, amelyet általában úgy említünk, mint amely a rendszerváltással vette kezdetét; tudniillik számos funkció (munkahely!) már ekkor kitelepült a fővárosból, vagy eleve a főváros helyett az agglomeráció ezen szektorába települt. Vagyis e településekben már az 1980-as években előrehaladt a „városkapu” funkció kialakulása: vállalati központok, logisztikai bázisok, kereskedőcégek telepedtek le Budapest városhatárának közvetlen közelében. Már a rendszerváltás előtt az agglomeráció ezen szektorában tevékenykedett a Skála áruházak és a Ramovill raktárbázisa, az Amfora cég központja. Itt működtek a könyvtérképesítő vállalat raktárai, ide települt a Tetra Pak üzeme, az ISO–SYS szigeteléstechikai vállalkozás stb. Vagyis e települések esetében már 1970 előtt elkezdődött az a folyamat, amely a fejlett világban is az 1960-as és 1970-es években jelentkezett, s amely a hagyományos nagyváros–agglomerációs övezet munkamegosztási struktúra felbomlásában, a városi funkciók (mint pl. a vállalati központok, bevásárlóközpontok) agglomerációkba való költözésében, a városkörnyéken új központok kialakulásában nyilvánultak meg (Kovács Z. 2006).

Az agglomerálódás és a szuburbanizáció, s e folyamatok két fő komponensének, az ingázás térhódításának, valamint az ipar és a „városkapu”-funkciók térhódításának folyamata a három település népességszám-változásában is tükröződik (7. táblázat).

A táblázat számos tény regisztrálására, illetve következtetésre ad alkalmat. Ezek mindegyikének részletes kifejtésére itt nincs módunk. Egy korábbi, a települések életét drasztikusan megváltoztató eseményre, a háborút követő kitelepítésekre visszatérve látható, hogy az 1949-es népszámlálás idejére a lakosság száma nem érte el a háború előtti szintet, Budaörs – e községet érintette legsúlyosabban a kitelepítés – lélekszáma még 1949-ben is bő egyötöddel volt kevesebb, mint a világháború előtt. Viszont a szocialista korszakra jellemző folyamatok a „fordulat éve” (1948) után rögtön erőteljesen éreztették hatásukat a lélekszámok alakulásában is; az 1949–1959-es dekádban volt – arányaiban – a legdinamikusabb a lakosságszám növekedése, amikor meghaladta az 1990-es rendszerváltozást követő évtized növekedési

7. táblázat. A népességszám alakulása az aranyháromszög városaiiban, 1941–2011

Település	1949		1960		1970		1980		1990		2001		2011		
	Lakos, fő	az 1941. évi %-ában	Lakos, fő	az 1949. évi %-ában	Lakos, fő	az 1960. évi %-ában	Lakos, fő	az 1970. évi %-ában	Lakos, fő	az 1980. évi %-ában	Lakos, fő	az 1990. évi %-ában	Lakos, fő	az 2001. évi %-ában	az 1941. évi %-ában*
Budaörs	7 639	77,8	11 666	152,7	14 578	125,0	17 255	118,4	19 832	114,9	24 282	132,5	26 757	110,2	272,6
Törökbálint	5 007	94,6	6 892	137,6	8 571	124,4	10 579	123,4	9 459	89,4	11 278	119,2	12 841	113,9	242,5
Biatorbágy	5 830	96,4	6 637	113,8	7 456	112,3	7 703	103,3	7 176	93,2	8 293	115,6	12 484	150,5	206,4
Összesen	21 158	87,3	25 195	136,4	30 605	121,5	35 537	116,1	36 467	102,6	43 853	120,2	52 082	118,8	246,2

*A 2011-es népességszám adatok az 1949-es népesség %-ában: Budaörs - 350,3%, Törökbálint - 256,5%, Biatorbágy - 234,2%.

ütemét is. A táblázatból kitűnik Budaörs kitüntetett szerepe az „aranyháromszög” fejlődésében; kiváló adottságai következtében itt volt a népességyarodás üteme a leggyorsabb; 1949 és 2011 között 3,5-szeresére nőtt a lakosság száma. Míg a második világháború körüli években nem állt fenn nagyságrendi különbség Budaörs és a másik két település között, jelenleg kétszer akkora település, mint két társa.

Kiolvasható a táblázat adataiból a három település eltérő ütemű növekedése (agglomerálódása – szuburbanizációja) is. Míg a fővárostól legtávolabb – legkevésbé közel! – fekvő Biatorbágy éveken át két társa mögött járt e folyamatokban, addig az utóbbi években gyors ütemben hozta be eddigi lemaradását: 2001 és 2011 között több, mint 50%-kal növelte népességét, ami messze a leggyorsabb ütemű népességyarodás a kistérségben. Figyelemreméltó még, hogy az említett folyamatok – legalábbis a népességszám alakulása alapján – nem voltak töretlenek, megtorpanástól mentesek az elmúlt fél évszázadban, legalábbis Törökbálint és Biatorbágy esetében; 1980 és 1990 között számottevő népességcsökkenést könyvelhettek el e két településen. (Budaörsön csak visszaesett a népességnövekedés üteme.)

Végül a „szocialista korszak” meghatározó folyamatainak végeredménye a foglalkoztatási adatok (a munkaerőpiac) alakulása (8. táblázat). Megállapítható, hogy e téren Budaörs és Törökbálint esetében már a szocialista korszak végén agglomerálódás helyett egyre inkább – gazdasági és társadalmi – szuburbanizációról beszélhetünk. A foglalkozási szerkezetben a tercier keresők jutottak túlsúlyra, a kiingázók száma és részesedésük az összes keresőből egyaránt csökkent 1980-hoz képest, a bejárók száma és aránya pedig tovább emelkedett (pedig már 1980-ban is jelentős volt), Budaörsre már ekkor többen jártak be dolgozni, mint onnan el. Biatorbágyra még a „tradicionális” agglomerációs folyamatok a jellemzőek.

8. táblázat. Munkaerőpiaci helyzet, 1990

Település	Összes kereső, fő	ebből			Kiingázók		Beingázók száma, fő
		tercier	ipari	agrár	száma, fő	aránya, %	
		kereső, %					
Budaörs	9477	54,7	37,1	8,2	5835	61,8	6160
Törökbálint	4339	52,0	38,7	9,3	2801	64,6	2112
Biatorbágy	3206	51,3	40,4	8,3	2374	74,0	222

Az agglomerációs-szuburbanizációs folyamatok természetesen nem csak a települési funkciók változásaiban, illetve annak a demográfiai-foglalkozási viszonyokra gyakorolt hatásában mutatkoztak meg. A (részleges) funkcióváltás tükröződik a *településképen*: a tradicionális „falusias” beépítmód is változott, városias településközpontok alakultak ki, Budaörsön 1975-től kezdődően „szocialista típusú” lakótelep épült, s már a rendszerváltás előtt megjelentek az ipari és a raktározási-logisztikai zónák, valamint a bevásárlóközpontok (lásd részletesebben a kötetnek a három település városmorfológiájáról írt fejezetét). Ugyanakkor az infrastruktúra kiépítése nem tartott lépést sem a lakosságszám emelkedésével, sem az idetelepülő gazdasági funkciókkal. A *közigazgatás* is elismerte a települések városias jellegét s várossá nyilvánította őket: Budaörsöt már 1985-ben, Törökbálintot 2007-ben, Biatorbágyot (Bia és Torbágy községek 1966-ban megvalósult közigazgatási egyesítése után kerekén 40 évvel) ugyancsak 2007-ben. Jelentős mértékben átalakult, „városiasabb” szerkezetűvé vált településeink *társadalma* is.

Az 1990-es rendszerváltozást követő folyamatokról, a három város átalakulásáról és jelenlegi állapotáról s várható jövőjéről a kötet további fejezetei szólnak. Itt, mintegy megelőlegezett összegzésként csak az utóbbi negyedszázad legfontosabb tendenciáit vázoljuk:

– Megváltozott a három település és a főváros (korábban egyoldalú, „aszimmetrikus”) viszonya. (E folyamat első lépéseit a három város, de elsősorban Budaörs s részben Törökbálint már a rendszerváltozás előtt megtette.) Számos tőkeerős, magas presztízsű gazdasági szereplő, cég betelepülése *megszüntette a kistérség egyöntetű lakóhely-jellegét*. Részben a korábbi állami, szövetkezeti vállalatok privatizálása alkotta a helyi gazdaság bázisát, gazdasági szereplők többsége azonban „*kívülről*”, s nem is elsősorban Budapestről, hanem *külföldről* érkezett. E folyamat 1999–2004 között tetőzött.

– A helyi gazdaság gyors növekedése, munkaerő-szükséglete – többnyire minőségi munkaerő iránti igénye – csökkentette a kiingázók, s növelte a beingázók arányát, illetve számát. Másrészt az igényes munkahelyek ösztönözték a munkavállalók összetételének változását, – illetve továbbképzésüket: ugrásszerűen növekedett az iskolázottabbak, magasabb szaktudással, nyelvismerettel rendelkezők aránya.

– A magas fokú gazdasági aktivitás, a magas presztízsű munkahelyek nagy száma kedvező jövedelmi viszonyokat biztosít a helyi munkavállalóknak. A magas jövedelmek és annak következményei egy „új” identitás kialakulását eredményezték (Budaörs a „leggazdagabb város”).

– Ismét megnőtt a települések vonzereje, *nőtt a betelepülők száma* (különösen a 1980–1990 közötti dekádhoz képest). 1990 és 2011 között a három város népességszáma 43%-kal – a később induló Biatorbágyé 74%-kal! – emelkedett. A vándormozgalom „szuburbán” jelleget öltött (kiköltözés a fővárosból, a betelepülők magas presztízse, iskolázottsága stb.).

– Kedvezőbbé vált az önkormányzatok befolyásolási lehetősége településük helyzetének alakításában. Az infrastruktúra kiépítése, a helyi adók szabályozása, az építkezések engedélyezésének elvei és gyakorlata, szigorúsága vagy megengedő volta, az építési telkek kialakításával, értékesítésével kapcsolatos döntések, a településrendezési tervek milyensége stb. messzemenően megszabják a településformáló folyamatok alakulását. Ezekkel az eszközökkel mindhárom város folyamatosan és tudatosan élt.